

Pedro RUEDA RAMÍREZ

Departament de Biblioteconomia,
Documentació i Comunicació
Audiovisual, Universitat de
Barcelona
pedrorueda@ub.edu

Dolors SAUMELL CALAF

Biblioteca Pública de Tarragona
dsaumell@gencat.cat

Article rebut l'octubre de 2018;
revisat el novembre de 2018.

Les marques de propietat dels llibres de la Biblioteca d'Escornalbou: un patrimoni recuperat

Resum: La recuperació del patrimoni bibliogràfic d'Escornalbou s'ha fet basant-se en exlibris i *olim*; s'han identificat 570 registres i 902 volums, que podrien ser la meitat dels que van arribar a configurar la biblioteca en el moment del seu màxim esplendor amb el Seminari de Missions. Els antics posseïdors ens han donat noves pistes sobre la formació, l'estratigrafia de les col·leccions i les comunitats de lectors, que principalment han estat frares i clergues. La pedagogia devota va ser el centre d'atenció dels frares i al segle XVIII la Biblioteca es va convertir en un arsenal de llibres catòlics per servir de base dels tres eixos del convent: la formació de novicis, la preparació de la predicació i l'elaboració de textos devots.

Paraules clau: Patrimoni bibliogràfic, marques de propietat, exlibris, biblioteques, Escornalbou.

Las marcas de propiedad de los libros de la Biblioteca de Escornalbou. Un patrimonio recuperado

Resumen: La recuperación del patrimonio bibliográfico de Escornalbou se ha realizado sobre la base de los ex libris y *olim*; se han identificado 570 registros y 902 volúmenes, que pueden significar la mitad de la biblioteca en el momento de su mayor esplendor durante el Seminario de Misiones. Los anteriores poseedores nos han proporcionado nuevas pistas sobre la formación, la estratigrafía de las colecciones y las comunidades de lectores, que principalmente han sido monjes y clérigos. La pedagogía devota centró la atención de los frailes y en el siglo XVIII la biblioteca se convirtió en un arsenal de libros católicos que sirvieron de base a los tres ejes del convento: la formación de novicios, la preparación de la predicación y la elaboración de textos devotos.

Palabras clave: Patrimonio bibliográfico, marcas de propiedad, exlibris, bibliotecas, Escornalbou.

The ownership marks of the books of the Escorial Library: a recovered heritage

Resumen: The cultural heritage of Escorial was recovered on the basis of the exlibris and olim; 570 titles and 902 volumes have been identified, which could signify half of the library at its peak, with the Missions Seminary. Previous owners have given us some new pointers as to the formation, stratigraphy of the collections and the reader communities, comprised mainly of monks and the clergy. Devout pedagogy was the focal point of monks' attention, and in the 18th Century the library became an arsenal of Catholic books to act as the convent's triple cornerstone: the training of novices, the preparation of preaching and the production of religious texts.

Keywords: Cultural heritage, provenance, exlibris, libraries, Escorial.

1. La recuperació del patrimoni bibliogràfic més enllà de l'edició

La identificació de l'edició en el llibre antic ha suposat un dels reptes de la bibliografia i continua tenint un notable valor per analitzar impresos antics. Al mateix temps, l'estudi de l'exemplar està despertant molt d'interès, tal com posa de manifest David Pearson en el seu excel·lent llibre *Books as history: the importance of books beyond their texts*.¹ El llibre en ús, a través de les seves marques d'ús o propietat, revela que més enllà de l'edició hi ha nombroses preguntes sense respondre del pas dels llibres d'unes col·leccions a unes altres, així com dels usos dels llibres al llarg del temps. La traçabilitat dels exemplars ofereix perspectives innovadores d'estudi, tal com s'observa en el renovat interès per estudiar-ne les procedències. En el cas dels manuscrits, se'n pot seguir el pas a través de col·leccions: com en el projecte *Mapping Manuscript Migrations*, coordinat per Toby Burrows a la University of Oxford (<http://mappingmanuscriptmigrations.org/>) *Bibale* (<http://bibale.irht.cnrs.fr/>), que s'ocupa de la procedència dels manuscrits medievals de les col·leccions franceses, i disposa d'informació de 8.300 marques de procedència.²

L'estudi de les edicions a través de les marques d'antics posseïdors ha revelat col·leccions disperses, i de vegades, com en el cas de les actes de «Books and their owners» del Consortium of European Research Libraries³

i del projecte Material Evidence in Incunabula coordinat per Cristina Dondi, ha mostrat relacions insospitades entre exemplars.⁴ Aquests estudis revelen el procés de patrimonialització dels llibres, la mobilitat geogràfica i l'evolució de l'interès, al llarg del temps, per determinats materials convertits en objecte de col·lecció. Per exemple, l'ús de mètodes d'informació (MEI) permet seguir una edició des del seu lloc de producció fins a la biblioteca actual al llarg d'una línia del temps amb l'eina de visualització 15cV (<http://15cv.trade/>). La reconstrucció de biblioteques utilitzant les marques es combina amb els registres dels catàlegs, cosa que dona noves pistes sobre l'estratigrafia de les col·leccions patrimonials, que en el nostre àmbit es poden seguir en el cas de la base *Antics posseïdors* de la biblioteca de Reserva del Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació de la Universitat de Barcelona (CRAI-UB).⁵ Les biblioteques universitàries s'han afegit a aquestes iniciatives en comptar amb importants fons patrimonials i grups de recerca actius en l'estudi de les col·leccions, però les biblioteques públiques, especialment les provincials, tot i disposar d'un important fons patrimonial, no han iniciat pràcticament aquest tipus d'estudis.⁶ Sovint, els catàlegs, impresos o automatitzats, no informaven de les marques de propietat o els antics posseïdors s'anotaven sense normalitzar les dades dels exemplars, cosa que dificulta la recuperació dels catàlegs en línia.

En els estudis pioners del segle XIX, l'anàlisi de la possessió del llibre formava part dels valors afegits a l'edició i interessava a col·leccionistes

1. David Pearson, *Books as history: the importance of books beyond their texts*, London: British Library; New Castle: Oak Knoll Press, 2008.
2. Hanno Wijsman, «Bibale renouvelée: une base collective pour les données de provenance des bibliothèques françaises» [en línia], *Libraria: pour l'histoire des bibliothèques anciennes* (29/06/2018), <<https://libraria.hypotheses.org/637>> [Consulta: 31/08/2018].
3. *Books and their owners: provenance information and the European cultural heritage*. David J. Shaw (ed.). London: CERL, 2005.
4. Cristina Dondi, «'15cBooktrade': an evidence-based assessment and visualization of the distribution, sale and reception of printed books in the Renaissance» [en línia], *Gazette du livre medieval*, n. 60 (2013), p. 83-101, <<https://doi.org/10.3406/galim.2013.2035>> [Consulta: 26/09/2018].
5. Isabel Astals, Marina Ruiz, Neus Verger, «La base de dades 'Antics posseïdors' de la Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona» [en línia]. *BID: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, n. 24 (2010). <<http://bid.ub.edu/24/astals1.htm>> [Consulta: 26/09/2018].
6. Ana Santos Aramburo, Marta Torres Santo Domingo, «La Biblioteca Històrica de la Universidad Complutense: una primera aproximación a sus procedencias». En: *La memoria de los libros: estudios sobre la historia del escrito y de la lectura en Europa y América*, Salamanca: Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, 2004, v. 2, p. 265-286.

La biblioteca reconstruïda a través de les marques permet entendre com es va formar la col·lecció, qui van ser els usuaris potencials (i reals) i quins usos va tenir, de tal manera que l'anàlisi de les anotacions forma part d'una visió més global de la història social i cultural del llibre.

i bibliòfils, però tal com ens adverteix Clavería «la historia del ejemplar y de sus poseedores anteriores es demasiado amplia para reducirla a la vanidad que proporcionan».⁷ Allò que ens interessa és recalcar com és que les marques permeten reconstruir la col·lecció i donar una imatge de la comunitat de lectors interessada en una biblioteca. L'anàlisi dels fons patrimonials revela, en aquest camp, dades poc treballades dels llibres i els seus usos. En el nostre cas, intentarem incardinar els textos amb els seus usuaris i relacionar-los amb els objectius de l'orde franciscà en l'àmbit de la formació i la predicació, essent aquest últim aspecte el que permet conèixer la projecció dels textos en un territori, a través de les missions i de la publicació d'obres devotes. La biblioteca reconstruïda a través de les marques permet entendre com es va formar la col·lecció, qui van ser els usuaris potencials (i reals) i quins usos va tenir, de tal manera que l'anàlisi de les anotacions forma part d'una visió més global de la història social i cultural del llibre, en connexió amb algunes de les línies actuals d'estudi que proposa Raven.⁸

Les biblioteques d'Escornalbou són plurals i se succeeixen al llarg dels segles, del segle XIII al XIX, però en tots els casos es tractaria

de biblioteques orientades a les necessitats de cada comunitat amb un marcat sentit pràctic. Un denominador comú que tenen és la temàtica religiosa que van posant al dia canonges, franciscans recol·lectes i franciscans observants, malgrat la manca de recursos. Amb l'arribada dels franciscans a finals del segle XVI, la biblioteca s'orienta a la predicació, cosa que va ser un dels exercicis comuns dels religiosos, i que s'incrementa amb el Seminari de Missions. El paper de la teologia moral es va enfortir incorporant les sumes morals que categoritzaven els pecats. L'exegesi bíblica va ser una font inesgotable de recursos per reforçar les al·legories devotes. D'aquesta manera, els llibres van ser l'arsenal de les missions i la lectura va ser un entrenament intel·lectual per a la predicació. Els textos que els religiosos elaboraven en el convent van esdevenir en bona part un recurs complementari per a predicar fent servir lletres d'impremta, com també ho feien en els seus viatges a les àrees rurals dels bisbats catalans, especialment els de Lleida, Tarragona i Tortosa, que van ser els més missionats.⁹ Aquests textos es van nodrir dels abundants fons de la biblioteca. La formació, la predicació i l'elaboració de textos devocionals van ser els tres eixos al voltant dels quals els usuaris de la biblioteca van centrar els usos dels llibres. Uns llibres al servei del proselitisme catòlic.

De la biblioteca d'Escornalbou en conservem inventaris dels anys 1580-1584 i 1686, i un manuscrit anomenat *Index indicum* que indexa per matèries els llibres de la Biblioteca en el primer terç del segle XVIII. En el nostre cas, un primer inventari (1580-1584) ens apropa a una biblioteca que molt possiblement pertany, en part, als canonges de sant Agustí, tal com assenyala José Martín Mayor, historiador franciscà.¹⁰ En el primer inventari, els guardians Pere Perelló i Miquel Seró van afegir més

7. Carlos Clavería, *Contra la bibliofilia: no amarás los libros sobre todas las cosas*, Madrid: Turpin Editores, 2015, p. 14.

8. James Raven, *What is the history of the book?*, Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2018, p. 83-114.

9. Jaume Borràs Galceran, «Pensament i expressió religiosa: geografia i incidències històriques de les missions populars d'Escornalbou» [en línia], *Analecta sacra tarraconensia*, v. 67, n. 2 (1994), p. 95-96. <http://www.icatm.net/biblioteca/balmes/sites/default/files/public/analecta/AST_67_2/AST_67_2_93.pdf> [Consulta: 25/09/2018].

10. Josep Martí Mayor, «La biblioteca y archivo del Monasterio de Escornalbou», *Archivo Ibero-Americano*, v. 36, n. 142-143 (1976), p. 341-373.

títols a algunes seccions entre els anys 1584 i 1588, títols que en bona part són de temàtica franciscana. És interessant constatar que l'inventari documenta la presència d'autors clàssics com ara Aristòtil, Plató, Ciceró, Ovidi i Virgili, obres de literatura profana heretades de la Biblioteca dels canonges que són contràries al pensament recol·lecte centrat a atendre l'observança regular i orientat a perfeccionar la vida cristiana, tot allunyant-la d'interferències i perills innecessaris. A l'Escornalbou recol·lecte es documenta un intent de venda de llibres que pot considerar-se una mostra de la malfiança cap als clàssics.¹¹ El pare Pere Perelló s'oposà a la venda, fou un personatge destacat a la seva època dins de l'orde, amb una gran estima pels llibres, i va aconseguir l'objectiu de mantenir la Biblioteca intacta.

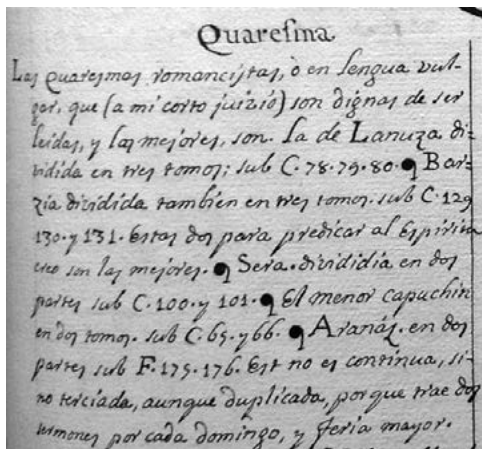

Figura 1. Sermons de quaresma de la biblioteca del convent d'Escornalbou, recomanats com a lectura pel pare Boada, amb les seves signatures per trobar els llibres a la biblioteca. Font: Francesc Boada Parellada, *Index indicum seu repertorium generale huius bibliothecae*, [Escornalbou, segle XVIII], Biblioteca Pública de Tarragona (BPT), ms. c. 1727-1728, f. 489r.

Més endavant, entre el 1727 i el 1728, Francesc Boada Parellada va elaborar l'*Index indicum seu repertorium generale huius bibliothecae*, un manuscrit que es va destinar a guiar els usu-

aris en les matèries de predicació, indicant en cada cas les referències als llibres disponibles a les prestatgeries, que eren els que podien llegir els frares;¹² alguns d'aquests s'han pogut catalogar com a part del fons patrimonial de la Biblioteca Pública de Tarragona. La possibilitat de seguir, a través d'aquests instruments de descripció, l'evolució de la col·lecció és un altre aspecte destacable del cas d'Escornalbou.

2. La biblioteca d'Escornalbou: formació, desfeta de la col·lecció i recuperació patrimonial

El lloc d'Escornalbou, documentat l'any 1198, acollí canonges de sant Agustí, antic orde dedicat al culte i a la predicació amb dependència de la mitra tarragonina; hi van viure prop de quatre segles en petites comunitats arrelades al territori, un fet que demostren deixes i donacions procedents del Camp de Tarragona. Durant el segle XIV entraren en una llarga decadència i a mitjan segle XVI només hi quedava un canonge. En vista d'aquesta situació, el que llavors era arquebisbe de Tarragona, Gaspar Cervantes de Gaeta (1511-1575), demanà al Papa la seva extinció, feta efectiva l'any 1574.

Figura 2. Panoràmica en picat del castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. 1916. Font: Arxiu Nacional de Catalunya, ANC1-132-N-325, Col·lecció fotogràfica d'Agustí Duran i Sanpere [en línia], <<http://arxiusenlania.cultura.gencat.cat/>>.

11. Eduard Toda, *Història d'Escornalbou*. Tarragona: Reial Societat Arqueològica, 1926, p. 161.

12. Jaume Bofarull, «Fra Francesc Boada, missionista d'Escornalbou i el seu manuscrit bibliogràficament notable 'Index indicum', compost a n'el 1727-28», *Butlletí Arqueològic*, època III, n. 39 (1929), p. 57-66; Agustí Boadas i Llavet, *Els Franciscans a Catalunya: història, convents i frades* (1214-2014), Barcelona: Província Franciscana de Catalunya; Lleida: Pagès, 2014, p. 183.

Amb la desaparició dels canonges, l'Arquebisbat hi va voler portar una comunitat de frares, que van trobar en els franciscans recol·lectes, que expandien llavors la seva reforma; aquests es mantingueren al convent fins l'any 1686, quan els observants els rellevaren per fer un Seminari de Missions. Eren comunitats petites i autosuficients que conreaven les terres i aprofitaven boscos i pastures. La predicació va ser important, més en períodes litúrgics com la quaresma, proporcionant-los ingressos. La lectura i la preparació de sermons ocuparen un lloc central, i la biblioteca heretada dels canonges experimentà un fort creixement al llarg del segle XVII, de cent-cinquanta fins a set-cents volums.

Figura 3. El convent d'Escornalbou. Detall de la portada del *Rosari Glossat* [Barcelona, 1928]. Font: Jaume Barrera i Escudero, *Sant Miquel d'Escornalbou*. 1921-1929, BC, Ms. 8995, f. 4.

L'Escornalbou recol·lecte va ser un lloc de referència espiritual al Camp i al Priorat que despertà grans mostres de religiositat i devoció cap als seus frares.¹³ El convent es nodria de religiosos de llocs propers, alguns de renom com ara el pare Pere Perelló (Cabacés, 1540-Escornalbou, 1602), guardià d'Escornalbou i definidor dels recol·lectes el 1585,¹⁴ i Bo-

naventura Gran (Riudoms, 1620-Roma, 1684), que va professar, l'any 1641, Escornalbou com a llec sense saber llegir;¹⁵ més tard anà a fundar el convent de Móra i la reforma del Sacro Ritiro a Itàlia.

A mitjan segle XVIII, i en el context del desplegament de les missions a Amèrica, l'any 1868 es fundà el Seminari de Missions, que perdurà fins a l'exclaustració el 1835. Si bé l'objectiu inicial era reclutar seminaristes per a les terres americanes, en van ser pocs al final, i la tasca evangelitzadora es concentrà en terres catalanoparlants, en les anomenades «missions populars», que es van repetir fins l'any 1833. Es tractava de predicacions extraordinàries fetes a les zones rurals, considerades manifestacions de la cultura barroca, properes a l'espectacle i al teatre.¹⁶ A Igual que els recol·lectes, els missioners no disposaven de rendes, vivien de la caritat, en comunitats nombroses, de quaranta o cinquanta persones.

La vida intel·lectual d'Escornalbou fou intensa, es varen formar predicadors i escriptors, i es van produir un gran nombre de textos de diversa índole. L'any 1765 el pare Joan Papió va descriure la Biblioteca com una de les més destacades de la província¹⁷ en relació amb la seva gran activitat centrada en la sagrada escriptura i moral. Va créixer dels set-cents als dos mil volums¹⁸ i disposà de bibliotecari des de 1734.¹⁹

L'any 1835, amb l'exclaustració, el Seminari d'Escornalbou es clausurà i els seus béns van ser expropiats per l'Estat, que els va gestionar amb pocs mitjans i una notable improvisació.

13. Eduard Toda, *Història...*, p. 99-101.

14. Ignasi Fernández Terricabras, «Unitat i diversitat en un orde religiós: les disputes entre franciscans observants i recol·lectes a Catalunya en temps de Felip II». *Pedralbes: revista d'història moderna*, n. 28 (2008), p. 363 i 369.

15. Josep Martí Mayor, «El ms. 4-001 de los franciscanos recoletos catalanes de Escornalbou (1580-1686)», *Archivo Ibero-Americano*, v. 51, n. 201-202 (1991), p. 190.

16. Francisco Rico Collado, «Conversión y persuasión en el barroco: propuestas para el estudio de las misiones en la España postridentina» [en línia]. *Studia Historica: historia Moderna*, v. 24, n. 1 (2002), p. 366, <http://revistas.usal.es/index.php/Studia_Historica/article/view/4720/4736> [Consulta: 25/09/2018].

17. Juan Papió, *El Colegio Seminario del Arcángel San Miguel de Escornalbou*, [Barcelona]: Imp. de los Carmelitas d., 1765, p. 47.

18. Agustí Boadas i Llavat, «Trovadores, filósofos y traductores: franciscanos catalanes a través de los siglos» [en línia]. En: Antonio Bueno García (coord.), *La labor de traducción de los franciscanos*, Madrid: Editorial Cisneros, 2013, p. 11, <<http://www.traducción-franciscanos.uva.es/archivos/Boadas.pdf>> [Consulta: 25/09/2018].

19. Agustí Boadas i Llavat, «Trovadores, filósofos y traductores:...», p. 10.

Aquest fet va comportar una de les més importants pèrdues de patrimoni de la història contemporània. A Escornalbou els frares van fugir amenaçats per la crema de convents a Reus el 22 de juliol; abans, però, van portar els béns als pobles veïns o els van ocultar entre les parets del convent, pensant a tornar. Es van endur, també, alguns dels llibres com a objectes personals, i ben segur que hi va haver vendes, espolis i sortides de llibres del país. El desembre de 1835 es documenten inventaris de llibres d'Escornalbou procedents de cases: a la de Miquel Ferrer, a l'Argentera, s'hi trobà una bona quantitat de llibres dins de coixineres i sàrries. Els mesos següents a l'exclaustració es van localitzar, es van treure de cases i amagatalls, es traslladaren a Reus i finalment a Tarragona. Tot plegat, marcat per una constant manca de recursos de tota mena: diners, locals i persones preparades: el comissionat Jacint Pla, de Reus, conegut com a «Xafarrucs», va ser destituït per males pràctiques; tampoc es podien pagar els trasllats dels llibres d'Escornalbou retinguts a Reus, i s'apuntà la possibilitat de vendre'n.²⁰ No sabem del cert què va succeir, però a finals de 1836 arribaren al seu destí, a Tarragona, a l'edifici del Pallol, a la *Sociedad Económica de Amigos del País*. Es tractava de llibres en mal estat perquè en cap cas amagatalls, magatzems i transports van tenir les mínimes condicions de conservació.

Més tard, el seu destí va ser la Biblioteca Provincial, creada l'any 1846, i associada llavors a l'Institut de segon ensenyament. Es nomenà bibliotecari Joaquín Caballero (1814-1887), franciscà exclaustrat que va formar part del Seminari d'Escornalbou entre el 1833 i el 1834. Marxà cap a Itàlia el 1835 i retornà a Tarragona l'any 1844 per fer de professor de religió a l'Ins-

titut de segon ensenyament. Era una persona molt culta i un destacat orador, va insistir al cap polític de la necessitat de crear una biblioteca provincial perquè a l'edifici del Pallol hi havia entre sis mil i vuit mil llibres en un deplorable estat d'abandonament. La seva dedicació professional al capdavant de la Biblioteca durant més de trenta anys va fer possible que a la seva mort, l'any 1887, es parlés de la Biblioteca Provincial de Tarragona com una de les millors pels seus còdexs, amb un fons que triplicaria la xifra inicial.²¹ Malgrat la migradesa de recursos, a Joaquim Caballero li devem la recuperació més important del patrimoni bibliogràfic de les comarques tarragonines del segle XIX.

4. Les marques de propietat dels llibres d'Escornalbou

Els exlibris són marques de propietat que s'anoten o s'incorporen als llibres i ens permeten identificar la pertinença a una col·lecció; ja des de l'edat mitjana s'acostumaven a fer en forma d'anotacions manuscrites als còdexs; es poden trobar a la guarda o al vers de la coberta, a la portadella o a la portada.²² La identificació del propietari és un procés que pot incloure també les marques de gestió bibliotecària (signatures) o d'enquadernació, que permeten detectar la incorporació a una col·lecció.²³

La col·lecció del convent d'Escornalbou s'ha seleccionat d'acord amb exlibris que n'han permès la identificació; s'han agrupat un total de 570 registres i 902 exemplars. Els llibres poden portar un o dos exlibris (a la portada i/o a la portadella i/o al full de guarda), i en alguns ca-

20. Eduard Toda, *Història...*, p. 262-272.

21. *Diario de Tarragona*, (25/11/1887), p. 2-4.

22. David Pearson, *Provenance research in book history: a handbook*, London: British Library; New Castle: Oak Knoll Press, 1994; M^a del Pilar Cuesta Domingo, «Ex-Libris en la Real Academia de la Historia: notas para un estudio», *Boletín ANABAD*, v. 65, n. 3 (2015), p. 149-208.

23. Raymond Clemens, Timothy Graham, «Assessing manuscript origin and provenance», En: *Introduction to Manuscript Studies*, Ithaca: Cornell University Press, 2007, p. 117-128.

sos, quan es tracta d'obres en volums, l'exlibris consta només al primer volum, o en alguns.²⁴ Llavors, un segon element d'identificació ha estat el lloc del llibre, on hi ha les dades de la localització de l'exemplar als prestatges: l'*olim* d'Escornalbou s'identifica per una lletra majúscula, escrita directament sobre el pergami, de color negre, acompanyada, sota, de números currens. Les lletres, que anaven de la A fins a la M, indicaven els armaris. Podem disposar d'altres informacions rellevants que ens reporten dades sobre els llibres i la seva història com són els exlibris dels antics posseïdors. Per incorporar un llibre a la biblioteca, el procediment era simple perquè es ratllava l'antic posseïdor i s'hi afegia l'exlibris del nou, que manifestava la nova pertinença, en aquest cas a la biblioteca d'Escornalbou.

Els exlibris d'Escornalbou estan manuscrits amb ploma o pinzell directament sobre l'ori-

ginal. Només de manera puntual s'informen dades com ara l'any d'incorporació. És a dir, si són llibres manlevats a altres convents o si han estat donats per caritat a canvi de misses per pregar per l'ànima del donant. Disposem d'alguns preu, de pensaments, d'indexacions, o d'altres que ens poden apropar també a patrons de lectura. Els exlibris van ser revisats per Eduard Toda (1855-1941), escriptor i bibliòfil, que va consultar de primera mà els fons conservats a la Biblioteca de Tarragona abans de 1926, data de publicació de la *Història d'Escornalbou*.²⁵ Dedicava un apartat a «La llibreria», en què en descriu la composició, els exlibris i les anotacions, un fet que ens ha permès comparar les dades publicades l'any 1926 amb les actuals. Tot i que durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) els fons van patir trasllats, les dades aportades per Eduard Toda, 450 obres i 935 volums, s'aproximen a les recuperades, 570 registres i 902 volums.

24. Un exemple de diversos exlibris als volums de Beda, *Opera theologica, moralia, historica, philosophica, mathematica & rhetorica ... in Vetus et Novum Testamentum ... Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Wilhelmum Friessem juniorem, 1688, ms. a port.* «Es de la llibreria de S. Miquel de Escornalbou» (v. 1), «Es de la llibreria del Seminari de Escornalbou» (v. 3 i 5), «Es de Escornalbou» (v. 6 i 8)

25. Eduard Toda, *Història...*, p. 159-176.

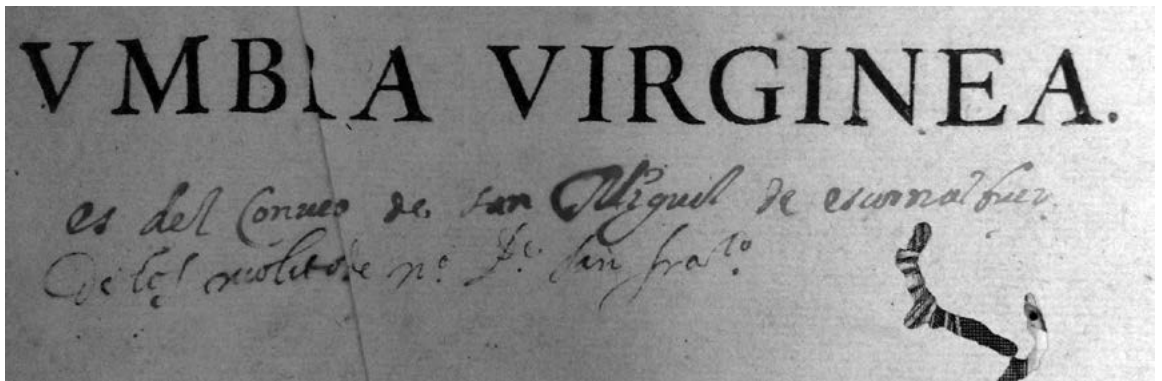

Figura 4. Un llibre de la biblioteca dels franciscans recol·lectes amb la marca de propietat a l'avantportada: «Es del Conuento de San Miguel de Escornalbuey de los recoletos de n[uestro] P[adr]e San Fra[ncis]co». Font: Luigi Novarini, *Electa sacra*. Turnoni [Tours]: sumpt. Laurentij Durand, & Laurentij Arnaud, 1640, BPT XI/479.

A continuació ens aturarem en les marques de propietat que manifesten la pertinença a les biblioteques d'Escornalbou, i en un segon punt, en els antics posseïdors, que ens han de permetre conèixer com es van formar les col·leccions.

4.1. Exlibris Scornalbou / Escornalbou

Per Eduard Toda, l'evolució dels exlibris va des del terme *Scornalbou*, atribuït als recol·lectes (segles XVI /XVII) al d'*Escornalbou*, emprat pels observants (segle XVIII), de lletra rodona i traç gruixut.

Comprovem que dels 903 volums només contenen el terme *Scornalbou* 36 títols, un 6,30%; a la resta, l'exlibris és «Escornalbou», topònim en català que és utilitzat majoritàriament d'ençà del segle XVI; només en els datats a les darreries del segle XV, en els incunables, representa un 50%. Per tant, és cert que l'exlibris amb el topònim *Scornalbou* s'usa més antigament i cau en desús el segle XVII, del qual hi ha set exemplars, i desapareix al XVIII, documentat només en un exlibris en llatí (Collegio Seminario de Scornalbou). Així mateix, hi ha variants que inclouen el topònim *Scornalbou*, la més comuna és *Llibreria de Sant Miquel de Scornalbou*,²⁶ fet que ens fa pensar que és una forma arcaï-

ca més pròpia de la comunitat agustiniana. El nombre de canonges, però, davalla a mitjan segle XVI i la seva col·lecció podria correspondre a part dels incunables, postincunables, i fins a les primeres dècades del segle XVI, ja que llavors Escornalbou queda pràcticament deshabitat. Sembla que els franciscans recol·lectes l'anaren abandonant perquè en l'inventari fet entre el 1581 i el 1584 ja es fa referència a la llibreria de Sant Miquel d'Escornalbou, denominació que es mantindrà també amb els observants del Seminari de Missions.

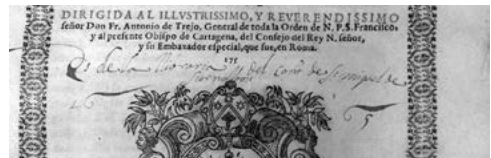

Figura 5. Exlibris manuscrit a la portada: «Es de la Libreria del con[ven]to de S[an]t Miquel de Scornalbou. 1665». Font: Enrique de Villalobos, *Summa de la theologia moral y canonica*, Valencia: por Silvestre de Esparsa a costa de Claudio Mace, 1630, BPT VIII-62.

Una tercera forma del mateix topònim és en castellà, *Escornalbuey*, la tenim només en dos llibres, l'un pertany a l'època dels recol·lectes i l'altre al Seminari.²⁷ Aquest darrer, però, té doble exlibris, i a més del terme en castellà n'hi consta un altre que diu: «És d'Escornalbou».

26. Llibreria Sant Miquel de Scornalbou (24 exemplars). Llibreria Scornalbou (4 exemplars). Comunitat de Scornalbou (4 exemplars). Saint Michaeli Scornalbou (2 exemplars). Llibreria del convent de Sant Miquel de Scornalbou (1 exemplar). Collegio Seminario Scornalbou (1 exemplar) (1716).

27. Manuscrit a portadella «Es del Conuento de San Miguel de Escornalbuey de los recoletos de n[uestro] P[adr]e San Fra[ncis]co» i ms. a f. de guarda «Es de la Libreria del S[an]to Seminario de Escornalbuey».

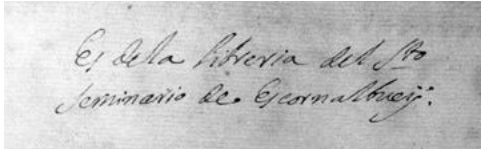

Figura 6. «Es de la Libreria del S[an]to Seminario de Escornalbuey». Font: Juan Francisco Pérez López, *Scotus philosophicus*, Barcinone [Barcelona]: ex thyp. Antonij Ferrer & Balthasaris Ferrer, 1687, BPT E2-35.

L'exlibris més emprat és Escornalbou («és d'Escornalbou»), i la seva forma més simple és la més utilitzada, amb prop d'un 50 % dels exlibris. En segon lloc, trobem el nom més complet, «llibreria d'Escornalbou» (16,3 %) i, amb més distància, «Seminari d'Escornalbou» (5,2 %). Altres exlibris són puntuals i no arriben en cap cas al 3 %. (Sant Miquel d'Escornalbou; Llibreria de Sant Miquel d'Escornalbou, Llibreria del Seminari d'Escornalbou, Santa Misión, Sant Miquel d'Escornalbou, Biblioteca d'Escornalbou, Convent de Sant Miquel d'Escornalbou i Comunitat d'Escornalbou).

4.2 Exlibris cancel·lats i la formació de les biblioteques d'Escornalbou

Els exlibris cancel·lats documenten el freqüent canvi de posseïdors en uns llibres amb anotacions, gastats i malmesos sovint per l'ús continuat. S'evidencia que se n'ha fet una lectura reiterada, sigui per preparar els sermons, per aprendre, per a la millora personal o la devoció. Els trobem en un 9 % de títols, tot i que cal tenir en compte que la xifra seria més elevada perquè les mutilacions, reenquadrernacions i el deteriorament han fet que perdem part d'aquesta informació.

Una primera pregunta que ens fem és: qui eren els antics posseïdors i/o usuaris? En primer lloc, trobem els llibres dels frares, que quan es moren queden al convent. Un primer exemple és el custodi fra Batista Ibanyes, expulsat del seu convent de València i refugiat a Escornalbou amb el seu *Blanquerna* de Ramon Llull, imprès a València el 1521; a la part superior de la portada hi consta que el deixa «per estar en esta casa». Una pràctica habitual als convents era que els frares rebessin els llibres en usdefruit havent de retornar-los a la comunitat conventual en marxar o en morir-se. En tenim vint exemples documentats que aporten la informació del frare: nom i cognom, amb la funció «ad usum» o en formes similars («usis concessim», «es para el simple uso», «es del uso simple», «és del simple ús...»); en pocs casos s'hi afegeixen altres informacions complementàries al costat del nom, com per exemple la condició del frare «jubilado», el segon cognom, el preu o una data: al segle XVII, Benet Soler, Francesc Simon Parareda. La primera part del segle XVIII, Josep Andreu, Joan Priu, Pere Bruges, i la segona meitat, Ludovic Pujol, Bernat Cavallé, Cabañas, Manuel Candano, Francesc Xavier Serra, Josep Manresa, Josefi Serret, Francesc Bordisses i Josefi Barbé Coll. Del XIX només hi trobem Rafael Blanc (consta l'ús de 1826, i la data d'edició és de 1804) i Miquel Piqué. En general, es tracta de llibres petits, un 68 % dels volums que hem documentat tenen menys de 22 cm, una mida que els fa idonis per al recolliment i la lectura personal. Un 26 % tenen entre 23 i 30 cm, i només el 10% tenen més de 30 cm. Pel que fa als temes, estan orientats a la predicació, a la devoció i, en menor grau, a la pràctica litúrgica, i molts corresponen a llibres editats la segona part del segle XVIII (63%), època d'intensa activitat al Seminari de Missions.

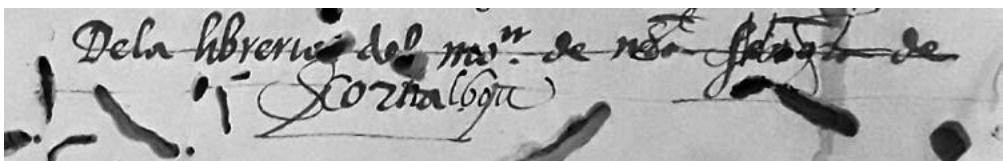

Figura 7. Exlibris manuscrit cancel·lat «De la libreria del mo[n]st[er]i de n[ost]ra Señora de Orta», i escrit a sobre «St. Miquel de Escornalbou». Font: *Sextus liber Decretalium per Bonifacium octauum*, Lugduni [Lió]: apud Hugonem à Porta & Antonium Vincentium, 1558-1559, BPT, XI-150.

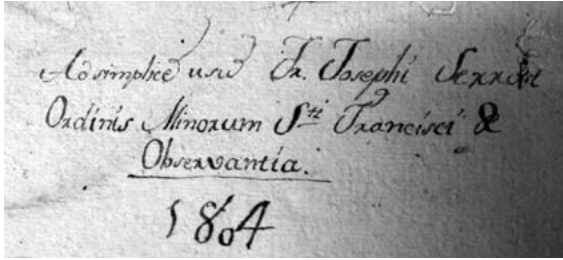

Figura 8. «Ad simplicem usu[m] Fr. Josephi Serrati Ordinis Minorum S[an]cti Francisci de Observantia. 1804». Font: Diego, de Estella, *Tratado de la vanidad del mundo*, En Madrid: en la imprenta de Joseph Otero, 1787, BPT IX-363.

Un segon grup són les donacions, que oscil·len des d'un o pocs llibres fins a deixes testamentàries més nombroses, com seria la que fa a darreries del segle XVIII Gabriel Munté, prevere i beneficiat d'Alforja, natural de la Baronia d'Escornalbou, que va reunir una important biblioteca per a l'època, 82 volums,²⁸ i que donà al Seminari de Missions d'Escornalbou a canvi que encomanessin la seva ànima a Déu. En conservem una part a l'actual Biblioteca.

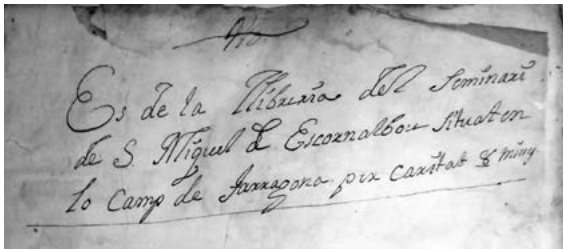

Figura 9. «Es de la libreria del Seminario de S. Miguel de Escornalbou situado en lo camp de Tarragona por caridad 8 missas». Font: Fèlix de Cabrera, *Catena moralis diversorum anulorum arte diligenter elaborata*, Cervariae [Cervera]: ex Typographiâ Reg. ac Pontificiae Universitatis per Thomam Senant, 1731, BPT E2-154.

Així mateix, la col·lecció actual testimonia la donació de Pere Miquel Aragonès, sacerdot de Cornudella, i se'n conserven cinc exemplars. Altres deixes correspondrien a rectors de pobles, preveres, vicaris i doctors. En general, eren eclesiàstics de comarques properes, de

28. Eduard Toda, *Història...*, p. 22-23.

29. Josep Martí Mayor. «El ms. 4-001...», p. 180.

30. Eduard Toda, *Història...*, p. 164-165.

Lleida i de Tortosa. Només en alguns consta la data de la donació, com és el cas d'Antoni Pallarès, que és de 1751. Observem, atenent-nos als anys d'impressió dels llibres, que el 84 % daten dels segles XVIII i XIX, cosa que podria tenir relació amb els itineraris de les missions fetes des del Seminari.

Figura 10. Exlibris manuscrit a portada i cancel·lat «Ex libris D[octo]ris Petri Michaelis Aragonis p[re]s[b]iter de Cornudella» i «Escornalbou». Font: Jaime, de Corella, *Practica de el confessorario*, En Madrid: en la imprenta de Juan Garcia Infançon: a costa de los herederos de Gabriel de Leon, vendese en su casa..., 1697-1698, BPT VIII/77.

Una tercera via d'entrada de fons són les compres, encara que són poc abundants n'hi ha que estan documentades; és el cas del pare Batista Ibanyes, que essent guardià del convent va comprar l'any 1595 la *Summa* de Rodrigues i llibres per al cor; en sabem també l'import, quinze lliures pagades pels Jurats de Montbrí, per la predicació d'una quaresma (dotze lliures), amb una donació de Joan Çabastida, conseller en cap de Barcelona (tres lliures).²⁹

Figura 11. «Attinet ad Bibliothecam Collegii Seminarii Missionario[rum] S. Michaelis de Escornalbou... emptus Romae 10 precio juliorum anno Domini 1722». Font: Jremlias Drexel, *Operum tomus secundus*, Lugduni [Lió]: sumptibus Ioannis-Antonii Huguetan, [1675], BPT XI/67.

De l'època del Seminari de Missions és interessant la compra de llibres a Roma que va fer el pare Francesc Boada, antic guardià que els portà a Escornalbou en retornar l'any 1724 després

de l'exili al qual l'obligà Felip V, en relació amb el posicionament d'Escornalbou a favor de l'arxiduc Carles d'Àustria. Des del convent de San Pietro in Montorio es dedicà a escriure cantorals i llibres, fet pel qual se'l va remunerar.³⁰ Contenen unes anotacions precises (lloc de compra, data, preu) escrites amb una excel·lent cal·ligrafia.

5. La recuperació: resultats obtinguts

L'anàlisi dels llibres del fons antic ha permès recuperar 570 registres bibliogràfics i 902 volums amb exlibris del monestir d'Escornalbou. Aquests llibres han estat catalogats per Núria Cangròs, Cristina Forn i Cristina Barbé en el marc de diverses campanyes durant els anys 2017 i 2018, incorporant-hi nous registres o les dades de l'exemplar al Catàleg del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya (CCPBC). Aquest primer pas ha permès identificar de visu els exemplars, verificar-ne l'edició i carregar les dades en el registre del CCPBC amb la finalitat que siguin accessibles per als investigadors. El resultat ha permès millorar la descripció de les edicions, a més d'ampliar de manera més detallada la informació dels exlibris en el registre de l'exemplar, transcrivint les anotacions de propietat i indicant «Fons Escornalbou» per a facilitar-ne la recuperació. En aquest procés, han quedat pendents quatre manuscrits i cinc volums impresos localitzats el mes de setembre de 2018 que no han estat incorporats encara en el CCPB.

Volem fer un advertiment previ que creiem que és necessari de cara a tractar amb prudència les dades que exposarem a continuació. A la part estadística ens referim a registres bibliogràfics del CCPBC, però en nombroses ocasions no són una obra, ja que, per exemple, trobem nombrosos sermonaris en diverses parts, textos en diversos toms, impresos en diferents impremtes, i fins i tot que procedeixen de diferents edicions, i en molts casos volums solts, fet habitual en les col·leccions desamortitzades.

L'anàlisi que fem es refereix només als llibres localitzats a la Biblioteca Pública de Tarragona amb exlibris que s'han conservat. És probable que durant les desamortitzacions del segle XIX hi hagués ocultacions i pèrdues d'obres d'interès, i algunes passessin a mans de col·leccionistes.

Els resultats de la taula 1 proporcionen una visió general del fons de la biblioteca conventual de notable interès: un 82 % dels registres són dels segles XVII i XVIII, coincidint amb el moment de més esplendor de predicació del Seminari de Missions; convé recordar que els frares van visitar, fins a la seva exclaustació de 1835 un total de 1.165 llocs en 3.184 campanyes de missions. Els llibres dels segles XV i XVI representen un petit percentatge, l'1,8%, un fet que pot respondre tant a pèrdues com també a la menor entitat de la biblioteca durant el segle XVI. En el cas dels incunables, són obres en llatí d'autors religiosos com Jean Gerson, sant Agustí i Giovanni Balbi, a més d'obres històriques com ara el *Fasciculus temporum omnes antiquorum cronicas complectens* de Werner Rolevinck. Els llibres del segle XIX, dels quals només hi ha 12 títols, són en bona part obres en castellà amb alguns textos en llatí o en italià, predominantment religiosos, de les quals la darrera que es va trobar és un llibre editat a Reus l'any 1837, *La verdadera esposa de Jesucristo* d'Alfonso Maria de Liguori, que porta un exlibris manuscrit a la portadella: «Fr. Miquel Pique religiós de Escornalbou». En aquest cas, es tracta d'un monjo exclaustat que va mantenir la connexió amb la comunitat d'origen.

Segle	Registres	%	Volums	%
XV	10	1,8	12	1,3
XVI	81	14,2	82	9,1
XVII	201	35,2	254	28,1
XVIII	266	46,6	528	58,5
XIX	12	2,3	26	3,0
Total	570	100	902	100

Taula 1. Llibres d'Escornalbou a la BPT per segles

A la taula 2 s'aprecia el pes del llatí (el 60 % dels registres) essent sempre superior el total de llibres en llengües clàssiques en tots els segles excepte al segle XIX —en llatí, és l'esplèndid exemplar amb gravats censurats de *Les metamorfosis* de Publi Ovidi Nasó de l'edició veneciana del 1509, però també trobem algun llibre bilingüe, en llatí i en grec, bíblies poliglotes o diccionaris multilingües. La poca presència d'obres en llengües vernacles els segles XV i XVI dona pas a un notable increment d'obres durant els segles XVII i XVIII, especialment els sermonaris, que van ser una peça essencial de les lectures: com ara els de José de Barcia, el *Despertador christiano de sermones doctrinales*; les nombroses obres devotes franciscanes com el *Libro de los tratados de Christo* (1630) de Rodrigo del Portillo, i les eines d'estudi com ara la *Rhetorica christiana* (1647), de Joan Baptista Escardó.

Llengua	Registres	%	s. XV	s. XVI	s. XVII	s. XVIII
Llengües vernacles	228	40		11	79	128
Llatí	342	60	10	70	122	138
Total	570	100	10	81	201	266

Taula 2. La distribució global del llatí i llengües vernacles a la biblioteca d'Escornalbou.

En qualsevol cas, la taula 3 mostra la important presència de llibres en castellà (37 %), seguida de molt lluny pel català (un escàs 1,4 % amb només vuit obres) i l'italià (1,2 %). El francès i el portuguès hi tenen una presència molt limitada. En el cas dels textos catalans, és sorprenent el fet que no es trobin les obres publicades per frares del convent, amb l'excepció de la *Font Mystica i sagrat del paradís de l'església* de Francesc Bauçells. Una joia de la col·lecció és l'edició de 1521 de *Blanquerna* de Ramon Llull. Les obres pràctiques per a l'ús dels religiosos en les seves tasques evangèliques són els textos més comuns, com ara el *Promptuari moral sagrat y cathecisme pastoral de platicas doctrinals y espirituales sobre tots los punts de la doctrina christiana* (1754-15757) de Pere Salses i Trilles.

Llengua	Registres	%	s. XV	s. XVI	s. XVII	s. XVIII	s. XIX
Castellà	210	37		9	73	119	9
Català	8	1,4		2	4	2	
Francès	1	0,2				1	
Italià	7	1,2			1	5	1
Llatí	342	60	10	70	122	138	2
Portuguès	2	0,4			1	1	
Total	570	100	10	81	201	266	12

Taula 3. Les llengües dels llibres d'Escornalbou conservats a la BPT.

En la taula 4 s'observa el lloc d'impressió dels llibres del convent. Un total de 414 registres (el 72,3 % del total) es van imprimir en cinc ciutats (Barcelona, Madrid, Venècia, Lió, París i Roma); 148 registres es van imprimir en 38 ciutats, i en vuit casos es tracta d'impresos sense indicació de lloc d'impressió. El resultat és revelador d'una concentració d'alguns centres productors. Pel que fa a Catalunya, la preponderància de Barcelona és clara, de Tarragona hi ha sis impresos, de Cervera tres i de Vic hi ha únicament l'erudita biografia *Sanctus Severus, episcopus et martyr*, de Jaume Caresmar. El cas de Madrid és interessant, ja que ocupa el segon lloc, amb llibres fonamentalment del segle XVIII (63 impresos). No obstant això, en el cas de Barcelona van predominar els llibres del segle XVII (55), seguits dels de la centúria següent (46).

És interessant observar la diferència entre la producció realitzada a Espanya (amb un predomini de les llengües vernacles, especialment del castellà), amb un percentatge d'obres en

Lloc de publicació	Registres	Llatí	%	Llengües vernacles	%
Barcelona	106	26	25	80	75
Madrid	98	21	21	77	79
Venècia	92	89	97	3	3
Lió	71	71	100	-	-
París	25	24	96	1	4
Roma	22	19	86	3	14
Total	570	100	10	81	201

Taula 4. Principals lloc de publicació dels llibres d'Escornalbou conservats a la BPT.

Els estudis de la lectura necessiten informació contextual dels titulars i els lectors, que ens ha de permetre reconstruir les comunitats de lectors i les pràctiques culturals. El cas de la Biblioteca Pública de Tarragona és paradigmàtic de la recepció de fons valuosos de llibres arran de la desamortització.

llatí entorn del 20 %, en contrast amb els llibres importats de l'estranger, en els quals predomina el llatí, arribant en el cas de Lió al total dels registres. En el món eclesial, el llatí va mantenir el seu ús com a llengua de transmissió de saviesa, especialment en les obres erudites i els estudis teològics.

6. Conclusions

La història de les col·leccions, dels antics posseïdors i lectors ha ocupat un lloc en la historiografia del llibre, però és una tendència que, de ben segur, s'expandirà en els pròxims anys.³¹ En aquest estudi de cas, a la identificació de l'edició s'hi ha afegit el procés de reconstrucció de la trajectòria d'una col·lecció de llibres abans d'incorporar-se a la Biblioteca Pública de Tarragona. Aquest tipus d'estudis evidencien la necessitat de disposar de més bones eines de descripció i control, i mètodes d'anàlisi centrats en les anotacions i en la materialitat dels objectes.³²

31. Richard J. Kuhta, «Thys boke is myne: further reflections on the subject of provenance», *Gazette of the Grolier Club*, v. 54 (2003), p. 5-58.

32. Damien Blanchard, «Une archéologie du livre: les marques manuscrites comme source de l'histoire des bibliothèques bénédictines sous l'Ancien Régime». En: Bernard Dompnier et Marie-Hélène Froeschlé-Chopard (eds.), *Les religieux et leurs livres à l'époque moderne: actes du colloque de Marseille, E.H.E.S.S., 2 et 3 avril 1997*. Clermont-Ferrand: Presses universitaires Blaise-Pascal, 2000, p. 195-212.

Els estudis de la lectura necessiten informació contextual dels titulars i els lectors, que ens ha de permetre reconstruir les comunitats de lectors i les pràctiques culturals. En el cas de Catalunya, aquests estudis requereixen treballs detallats dels fons dels convents que van ser desamortitzats i llurs béns van passar a mans de biblioteques i d'arxius provincials. El cas de la Biblioteca Pública de Tarragona és paradigmàtic de la recepció de fons valuosos de llibres arran de la desamortització. En l'estudi de cas que proposem ens hem ocupat de la reconstrucció de la col·lecció del convent d'Escornalbou a partir d'una revisió de la catalogació dels llibres amb exlibris del convent, 570 registres amb 902 volums, que podrien ser la meitat dels que van arribar a configurar la biblioteca el segle XVIII, en el moment de més esplendor.

Les biblioteques d'Escornalbou són plurals i en tenim testimoni en els llibres conservats que pertanyen a les diferents èpoques i ens permeten apropar-nos als que foren els usuaris, encara que sigui de manera lleu per culpa de la seva llunyania. Uns trets comuns que tenen aquests llibres són la temàtica religiosa i el sentit pràctic, adaptats a les necessitats del moment i a l'època, i la fidelitat a l'orde religiós, en el sentit d'incorporar autors i textos.

Els testimonis més antics de l'època dels canonges de sant Agustí estan inclosos en el primer inventari (1581-1584), i són possiblement una bona part dels 170 volums heretats pels franciscans recol·lectes a la seva arribada a Escornalbou. És difícil, però, saber allò que formava part de la biblioteca dels canonges, possiblement els autors clàssics, textos sagrats i patristica. Podrien ser-ne part tant els incunables, amb l'exlibris en la seva forma arcaica (*Scornalbou*) com l'obra de sant Agustí, del seu orde: *Opuscula* (Venècia, 1484), o també Jean Gerson *Prima pars operum* (Nuremberg, 1489) o sant Bonaventura, *Prima-quarta pars in primum librum sententiarum* (1515).

L'arribada dels recol·lectes comporta l'adequació de la biblioteca a les noves necessitats, per això es manlleua el convent d'Horta de Sant Joan a Diego de Estella,³³ gran figura del franciscanisme hispà, i del qual s'incorporaran noves edicions a la biblioteca al llarg del temps. Ben aviat, s'hi inclou Àngel del Pas (1540-1596), impulsor de la reforma recol·lecta. Es manifesta la importància de l'art de predicar donant resposta a la recristianització del Concili de Trento, i augmenten els sermonaris.

Durant l'època del Seminari de Missions la biblioteca va ser la base dels tres eixos del convent: la formació de novicis, la preparació de les tasques evangèliques de la predicació i l'elaboració de textos devots. D'aquesta manera, al voltant de la lectura es varen dibuixar les biografies intel·lectuals dels religiosos. Els llibres llegits al convent que s'han conservat foren el 82 % dels exemplars dels segles XVII i XVIII, amb predomini del llatí, la llengua majoritària en 342 registres (60 % del total), seguit del castellà, un 37 % amb 210 registres. Els religiosos van transmetre aquests coneixements a les missions de predicació a través de l'oralitat dels sermons. Això va permetre que els llibres llegits al convent fossin filtrats a través dels interessos de la pedagogia devota i arribessin a tenir una presència continuada a les zones rurals que van visitar en campanyes missionals.

A la fi del segle XVII i durant el segle XVIII, la Biblioteca es convertirà en un arsenal de llibres catòlics. En aquest moment van formar part dels prestatges de la biblioteca algunes de les obres d'erudició bíblica de l'època, com la *Biblia maxima versionvm ex lingvis orientalibus* (1655-1660) i comentaris dels textos sagrats com els de Juan de Segovia i Cornelius à Lapide, les històries de l'església i l'orde franciscà i les obres hagiogràfiques, com les famoses *Acta sanctorum* de Johannes Bolland i Godefridus Henschenius. De la mateixa manera, es trobaven alineades amb l'ideari religiós algunes obres

33. Inventari anterior a 1584. Stela super Lucam, pars 1 i 2 (ja és al convent de Horta hont era), p. 352.

de teologia moral que oferien la categorització dels pecats, com el *Promptuari moral sagrat y cathecisme* (1754-1757) de Pere Salses i Trilles, i el *Directorio moral* (1786) de Francisco Echarri.

Entre els llibres conservats són pocs els casos de textos elaborats pels franciscans del convent, com ho va ser una edició de la *Font Mystica i sagrat del paradís de l'església* de Francesc Baucells. En altres col·leccions patrimonials, s'han conservat textos devots de gran difusió que es van editar a les impremtes de Reus, Tarragona i Girona, i que van afavorir la demanda de productes editorials senzills, de fàcil consum i destinats a un ús reiterat, ja que contenien oracions, guies de meditació, i altres recursos dirigits a persones etiquetades de «senzilles» o «rústiques», que d'aquesta manera tenien un conseller particular per resoldre els dubtes religiosos. La Biblioteca va ser el nucli en què es va centrar bona part de la comunitat de lectors del convent, cosa que va afavorir aquestes múltiples facetes culturals. La reconstrucció de la biblioteca ofereix, per primera vegada, de manera completa, una panoràmica dels llibres disponibles per als lectors de les comunitats que van ser usuàries d'aquests textos.

Bibliografia

ASTALS, Isabel; RUIZ, Marina; VERGER, Neus. «La base de dades 'Antics posseïdors' de la Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona» [en línia]. *BID: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, n. 24 (2010). <<http://bid.ub.edu/24/astals1.htm>> [Consulta: 26/09/2018].

BARBARÀ I CAMAFORT, Andreu. «El convent de Santa Anna». *Centre d'Estudis Alcoverencs: butlletí de divulgació*, n. 13 (1981), p. 17-25.

BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, Bernabé. «Las bibliotecas públicas provinciales (1835-1885): un intento de promoción de la lectura en España» [en línia]. *Revista de educación*, n. 288 (1989), p. 271-304. <<http://www.mecd.gob.es/dctm/revista-de-educacion/articulosre288/re288t2.pdf?documentId=0901e72b813ca29f>> [Consulta: 27/09/2018].

BLANCHARD, Damien. «Une archéologie du livre: les marques manuscrites comme source de l'histoire des bibliothèques bénédictines sous l'Ancien Régime». En: DOMPIER, Bernard; FROESCHLÉ-CHOPARD, Marie-Hélène (eds.). *Les Religieux et leurs livres à l'époque moderne: actes du colloque de Marseille, E.H.E.S.S., 2 et 3 avril 1997*. Clermont-Ferrand: Presses universitaires Blaise-Pascal, 2000, p. 195-212.

BOADAS I LLAWAT, Agustí. «Trovadores, filósofos y traductores: franciscanos catalanes a través de los siglos» [en línia]. En: BUENO GARCÍA, Antonio (coord.), *La labor de traducción de los franciscanos*. Madrid: Editorial Cisneros, 2013. <<http://www.traduccion-franciscanos.uva.es/archivos/Boadas.pdf>> [Consulta: 25/09/2018].

— *Els Franciscans a Catalunya: història, convents i frades* (1214-2014). Barcelona: Província Franciscana de Catalunya; Lleida: Pagès, 2014.

BOFARULL, Jaume. «Fra Francesc Boada, missionista d'Escornalbou i el seu manuscrit bibliogràficament notable 'Index ludicum', compost a n'el 1727-28». *Butlletí Arqueològic*, època III, n. 39 (1929), p. 57-66.

Books and their owners: provenance information and the European cultural heritage. David J. Shaw (ed.). London: CERL, 2005.

BORRÁS I GALCERAN, Jaume. «Pensament i expressió religiosa: geografia i incidències històriques de les missions populars d'Escornalbou» [en línia]. *Analecta Sacra Tarraconensia*, v. 67, n. 2 (1994), p. 93-114. <http://www.icatm.net/biblioteca/balmes/sites/default/files/public/analecta/AST_67.2/AST_67_2_93.pdf> [Consulta: 25/09/2018].

CLAVERIA, Carlos. *Contra la bibliofília: no amaràs los libros sobre todas las cosas*. Madrid: Turpin Editores, 2015.

CLEMENS, Raymond; GRAHAM, Timothy. «Assessing manuscript origin and provenance». En: *Introduction to Manuscript Studies*. Ithaca: Cornell University Press, 2007, p. 117-128.

CUESTA DOMINGO, M^a del Pilar. «Ex-Libris en la Real Academia de la Historia: notas para un estudio». *Boletín ANABAD*, v. 65, n. 3 (2015), p. 149-208.

DONDI, Cristina. «'15cBooktrade': an evidence-based assessment and visualization of the distribution, sale and reception of printed books in the Renaissance» [en línia]. *Gazette du livre medieval*, n. 60 (2013), p. 83-101. <<https://doi.org/10.3406/galim.2013.2035>> [Consulta: 26/09/2018].

FERNÁNDEZ TERRICABRAS, Ignasi. «Unitat i diversitat en un orde religiós: les disputes entre franciscans observants i recol·lectes a Catalunya en temps de Felip II». *Pedralbes: revista d'història moderna*, n. 28 (2008), p. 355-376. <<https://www.raco.cat/index.php/Pedralbes/article/view/234177>> [Consulta: 26/09/2018].

KUHTA, Richard J. «Thys boke is myne: further reflections on the subject of provenance». *Gazette of the Grolier Club*, v. 54 (2003), p. 5-58.

MARTÍ MAYOR, Josep. «El ms. 4-001 de los franciscanos recoletos catalanes de Escornalbou (1580-1686)». *Archivo Ibero-Americano*, v. 51, n. 201-202 (1991), p. 177-200.

— «La biblioteca y archivo del Monasterio de Escornalbou». *Archivo Ibero-Americano*, v. 36, n. 142-143 (1976), p. 341-373.

— «Escornalbou: colegio-seminario de misiones de Propaganda Fide: 1686-1835». *Archivo Ibero-Americano*, v. 42, n. 165-168 (1982), p. 293-342.

MARTÍN ABAD, Julián. «Del ejemplar, o de ciertas historias (casi) siempre pasadas por alto». En: *El enredijo de mil y un diablos*:

de manuscrits, incunables y raros, y de fondos y fantasmas bibliográficos. Madrid: Ollero y Ramos, 2007, p. 377-396.

MOLINER PRADA, Antoni. «El anticlericalismo popular durante el Bienio, 1834-1835» [en línia]. *Hispania Sacra*, v. 49, n. 100 (1997), p. 497-541. <<https://doi.org/10.3989/hs.1997.v49.i100.646>> [Consulta: 29/09/2018].

MUÑOZ FELIU, Miguel C. *Bibliotecas y desamortización en la ciudad de Valencia: (1812-1844)*. València: Universitat de València, 2015. <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/tesis?codigo=73377>> [Consulta: 29/09/2018].

PEARSON, David. *Books as history: the importance of books beyond their texts*. London: British Library; New Castle: Oak Knoll Press, 2008.

— *Provenance research in book history: a handbook*. London: British Library; New Castle: Oak Knoll Press, 1994.

PONS ANGUERA, Antoni. *Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parages de Cataluña*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1988.

RAVEN, James. *What is the history of the book?* Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2018.

RICO COLLADO, Francisco. «Conversión y persuasión en el barroco: propuestas para el estudio de las misiones en la España postr-

dentina» [en línia]. *Studia Historica: Historia Moderna*, v. 24, n. 1 (2002), p. 363-386. <http://revistas.usal.es/index.php/Studia_Historica/article/view/4720/4736> [Consulta: 25/09/2018].

SABATÉ I BOSCH, Josep M. *Monges, frares, canonges, capellans, i capellans: Tarragona religiosa a les acaballes de l'Antic Règim*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1992.

SANTOS ARAMBURO, Ana; TORRES SANTO DOMINGO, Marta. «La Biblioteca Histórica de la Universidad Complutense: una primera aproximación a sus procedencias». En: *La memoria de los libros: estudios sobre la historia del escrito y de la lectura en Europa y América*. Salamanca: Instituto de Historia del Libro y de la Lectura, 2004, v. 2, p. 265-286.

TODA, Eduard. *Història d'Escornalbou*. Tarragona: Reyal Societat Arqueològica, 1926.

— *Los Convents de Reus y sa destrucció en 1835: Francescans de Santa Maria de Jesús, Carmelitas de Sant Joan, Paülis del Seminari, Monjas Carmelitas*. Reus: Revista del Centre de Lectura, 1930.

WUSMAN, Hanno. «Bibale renouvelée: une base collective pour les données de provenance des bibliothèques françaises» [en línia]. *Libraria: pour l'histoire des bibliothèques anciennes*, (29/06/2018). <<https://libraria.hypotheses.org/637>> [Consulta: 31/08/2018]. ■

LA
TRANQUIL·LITAT
QUE DONA
ESTAR EN
BONES
MANS

IMPRESSIÓ OFFSET & DIGITAL
Informa-te'n a: www.sprintcopy.com

Sprint Copy
934 463 900

WE PRINT THE DIFFERENCE
Còrsega 546 - Tel. 934 463 900
sp@sprintcopy.com
www.sprintcopy.com